

ფრაგმენტი წიგნიდან

ედუარდ კრეიგი

ფილოსოფია

ძალიან მოკლე შესავალი

ანარქისტული ბიბლიოთეკა
www.a-library.org

Original English
language edition by

OXFORD
UNIVERSITY PRESS

ნიცშე: მორალის გენეალოგია

„ფილოსოფოსი საშიში ნაღმია, რომლისგანაც არავინაა დაცული“ - ჯერჯერობით ნიცშე მხოლოდ ამ ფრაზით ვახსენეთ. გერმანელი ფილოსოფოსი ფრიდრიხ ნიცშე (1844-1900) მიზნად არ ისახავდა მკითხველისთვის კომფორტული საკითხავის შეთავაზებას.

სწორედ ამიტომ მისმა თანამედროვეებმა თავი უბრალოდ მისი არწაკითხვით დაიცვეს. ნიცშეს გარდაცვალების შემდეგ კი ტალღა შემობრუნდა და მან მეოცე საუკუნის ნააზრევს უზარმაზარი კვალი დაატოო, განსაკუთრებით კი - ევროპის კონტინენტზე.

„მორალის გენეალოგია“, რომელიც პირველად 1887 წელს დაიბეჭდა, წინასიტყვაობისა და სამი ესესგან შედგება, რომლებიც უკეთ საკითხავად დანომრილ სექციებადაა დაყოფილი. ნუ გამოტოვებთ წინასიტყვაობას და განსაკუთრებით კი პირველ წინადადებას: „რამდენი რამ ვიცით დღეს სამყაროზე და რა ცოტა - საკუთარი თავის შესახებ“. ამ სიტყვებიდან ჩანდა, რომ ევროპულ აზროვნებას დიდი ცვლილებები ელოდა. გავრცელებული აზრის თანახმად, რაც უნდა ბუნდოვანი და გაუცხოებული ყოფილიყო რეალობა ჩვენთვის, იმის თქმა მაინც შეგვეძლო, რა ხდებოდა ჩვენს საკუთარ გონებაში. მეცხრამეტე საუკუნეში ამ ტენდენციამ სწრაფად იწყო ძალის დაკარგვა. ამაზე მინიშნებას პირველად ისტორიის ჰეგელისეულ გაგებაში შევხვდით: ჩვენ ჩვენზე დიდი ძალა (Geist) გვამოძრავებს, მიუხედავად იმისა, რომ მის შესახებ არაფერი ვიცით. ნიცშეს ფეხდაფეხ მოჰყვა ფსიქოანალიზის ფუძემდებელი ზიგმუნდ ფროიდი (1856-1939) და გაგვაცნო არაცნობიერი, რომელშიც ჩვენი სულიერი ცხოვრების მოტივები ჩვენგანვე იმალება. საკუთარი თავის შეცნობისთვის მხოლოდ ინტროსპექტული მზერა საკმარისი აღარ იყო. ეს პროცესი მძიმე და მტკივნეულ სამუშაოდ იქცა იმ გარანტიის გარეშე, რომ მოგვეწონებოდა, რასაც ჩვენს თავში ვიპოვიდით.

არ გამოგრიხეთ არც წინასიტყვაობის მე-3 ნაწილი. ხომ არ გეცნობათ? მე ის დეკარტის „მეთოდზე მსჯელობის“ პირველ ნაწილს მახსენებს. ჯერაც ახალგაზრდა მომავალი ფილოსოფოსი შეპყრობილია სკეპტიციზმითა და უნდობლობით იმ ინტელექტუალური რაციონისადმი, რომლითაც მას წინამორბედები კვებავდნენ. თუ დეკარტისთვის ეს უნივერსიტეტებში გაბატონებული ნეოარისტოტელიზმი იყო, ნიცშეს აღშფოთებას მეცხრამეტე საუ-

კუნის ქრისტიანობის მორალური ღირებულებები იწვევს. ნუთუ ეს ღირებულებები ისეთი უეჭველია, როგორც ყველას ჰგონია? დეკარტს უნდოდა, იმ „ჭეშმარიტებებს“ ჩაღრმავებოდა, რომლებიც მას ასწავლეს. ნიცშე კი ფიქრობდა, რომ დრო იყო, გარკვეული კითხვები დაესვა ღირებულებათა შესახებ. მისი მეთოდი ისტორიის, წარსულისა და, როგორც თვითონ უწოდებს, „გენეალოგიის“ გამოკვლევას გულისხმობდა. საიდან მოვიდა ეს ღირებულებები და როგორ გავრცელდა ხალხში? რატომ ვიცავთ მათ დღემდე და რას ქმნიან ისინი იმ ადამიანებისთვის, რომლებიც მათ იცავენ?

ამ ეტაპზე ნიცშე ხშირად აწყდება კრიტიკას: რამდენად სწორია, ცნების ღირებულება მის ისტორიას დავუკავშიროთ? განა „რაიმეს“ ღირებულება მისი ამჟამინდელი მდგომარეობით არ უნდა განვსაზღვროთ? წარსული სულ სხვა საქმეა და თუ ნიცშემ ამოსავალ წერტილად არასწორი დებულება აირჩია, ამ მოკვლევის შედეგებიც სრულიად არაფრის მთქმელი იქნება. ნიცშე „გენეალოგიური მახის“ მსხვერპლი აღმოჩნდება (შეგიძლიათ, ეს სიტყვათშეთანხმება ფილოსოფიის ჟარგონის მზარდ ლექსიკონს დაუმატოთ).

სამართლიანია კი ეს კრიტიკა? მე ასე არ ვფიქრობ. არსებობს შემთხვევები, როცა ჩვენი შეხედულება რამის ღირებულებაზე მისი წარმოშობის შესახებ წარმოდგენას უკავშირდება და თუ ამ რწმენას საფუძველს გამოვაცლით, საგნის მიმართ დამოკიდებულებაც ეჭვქვეშ დადგება. ცოტა ხნის წინ განვიხილეთ სწორედ ასეთი მაგალითი, რომელიც ნიცშესაც მიესადაგება - ვგულისხმობ დარვინის ეფექტს კაცობრიობის თვითშეფასებაზე. დარვინის ეპოქაში სჯეროდათ, რომ ადამიანის არსებობა ღვთის გადაწყვეტილების შედეგი იყო, უმაღლესმა არსებამ ჩვენ თავის ხატად შეგვქმნა. იმის დაშვებამ, რომ ჩვენივე ქვემდგომი მაიმუნებისგან გავჩნდით და, რომ არა შემთხვევითობა, შეიძლება არც გვეარსება, ყველაფერი თავდაყირა დააყენა. ეს არ იყო უბრალოდ ახალმომხდარი ფაქტი, რომელსაც მომავალში გავითვალისწინებდით (როგორც, მაგალითად, აქამდე უცნობი პლანეტის აღმოჩენა). ეს ადამიანური

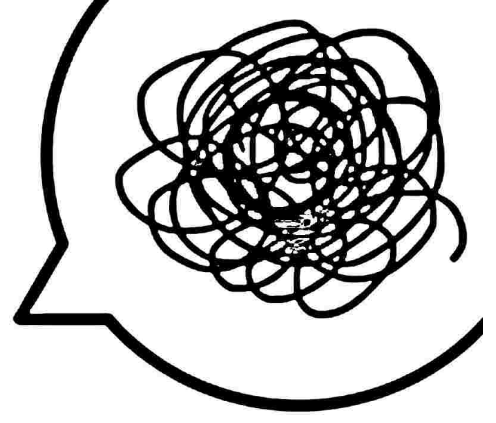
საქმიანობის შედეგად სარგებელი ნახეს, უწოდეს ამ „სხვებს“ (და მათ საქციელს) „კარგი“, ხოლო მათგან რადიკალურად განსხვავდებოდნენ არისტოკრატია, დიდებულები, უძველესი საზოგადოებების მმართველები - ამ უკანასკნელებმა პირველად ისტორიაში საკუთარი თავი და ცხოვრების წესი თავად მონათლეს როგორც „კარგი“. მათ საპირისპიროდ კი არსებობდნენ ჩვეულებრივი ადამიანები, მონები, ძირითადი მოსახლეობა, რომლებიც ცუდებად შეირაცხნენ. ადრეული დიქტომია კარგსა და ცუდს შორის ჩანს სიტყვებში „კეთილშობილი“ (მდიდრის სინონიმად) და „მდაბიო“ (ღარიბის სინონიმად), თავისუფალი და დამონებული, მეთაურები და მათი ქვეშევრდომები, დარბაისლები და გლახაკები. სათავეში მოქცეულები საკუთარ თავს, ძალას, ცხოვრების წესს დიდებული სიტყვებით აღწერდნენ და ხაზს უსვამდნენ იმ უფსკრულს, რომელიც მათსა და დაძაბუნებულ, სუსტ, მორჩილ მასებს შორის წარმოქმნილიყო.

გონივრულია, დავასკვნათ, რომ სწორედ მაღალი ფენის წარმომადგენლებმა შექმნეს ეს სიტყვები, რადგან ისინი ამ ცნებებით ფიქრობდნენ და აზროვნებდნენ (დღესაც შეგიძლიათ ასეთი საუბრის მოსმენა, თუ შესაბამის საზოგადოებაში მოხვდებით). თუმცა, ასეთ დამოკიდებულებას მალევე მოჰყვა ნაბიჯი, რომელმაც, ნიცშეს აზრით, მომავალი 2000 წლის განმავლობაში ევროპული მოხალისე ბედი გადაწყვიტა: ჭიკაძელამ ხმა აიმაღლა, ბრბო ამხედრდა. არ გეგონოთ, რომ მასებმა უხეშ მოპყრობას ძალადობრივი რევოლუციებით ან შეიარაღებული წინააღმდეგობით უპასუხეს. ნიცშე ფიქრობდა, რომ ქვედა კლასები ამისთვის მეტისმეტად სუსტები იყვნენ, როგორც მატერიალურად, ისე სულიერად. დაქვემდებარებულებმა იმედგაცრუება და უკმაყოფილება შეფარული შინაგანი პროტესტით, იმ მცირე გზებიდან ერთ-ერთით გამოხატეს, რომელიც ჰქონდათ. მათ საკუთარი ღირებულებათა სისტემა შექმნეს, რომელშიც ყველაფერს, რაც მათ მჩაგვრელებს ახასიათებდათ, „ცუდი“ დაარქვეს, თავიანთი ცხოვრება კი მათ ჩვეულებებთან დაპირისპირებაში „კარგად“ გამოაცხადეს.

ამგვარად, მორალი და ღირებულებათა სისტემა ადამიანისთვის ღმერთს არ უჩუქებია. ის არც ჩვენში განვითარებულა და არც ჭეშმარიტების ინტუიციური წვდომის შედეგად ჩამოყალიბებულა. ის შურისძიებით დამუხტული მექანიზმია, რომელიც სუსტის მიერ ძლიერისადმი საპასუხო ბრაზმა წარმოქმნა. მთელი ეს მიდრეკილება ქველმოქმედებისკენ, თანაგრძნობისა და სიყვარულისკენ ნასაზრდოებია სიძულვილით.

ასეთი ტიპის აზრები ნიცშესთვის ტიპურად შეგვიძლია ჩავთვალოთ. მას ძალიან უყვარდა პოპულარული შეხედულებების თავდაყირა დაყენება. მაშინ, როცა იფიქრებდი, სახლში ყველაფერი რიგზეაო, უცებ არსაიდან ჩნდებოდა ნიცშესეული „აფეთქება“ და მოულოდნელად ჭერი და იატაკი ერთმანეთს ადგილებს უცვლიდნენ. სწორედ ესაა ფილოსოფიისათვის დამახასიათებელი საკუთარი თავის იდეალური გამოვლინება. მათთვის, ვინც ხატების მსხვერვეთ ერთობა, ღირებულებების გადაფასება საქმიანობის სახალისო ნაწილია, თუმცა ფილოსოფიური ფოიერვერკების ყურებით სხვებსაც შეუძლიათ თავის შექცევა.

მხოლოდ ეს ფაქტები (ნიცშეს აზრით, ფაქტები) მორალის, სიკეთისა და თანაგრძნობის წარმოშობის შესახებ ნიცშეს ისეთ მძაფრ უნდობლობას ვერ გაუჩენდა, როგორსაც მის ტექსტებში ვაწყდებით. ბოლოს და ბოლოს, საბრძოლო ტექნიკის შემუშავებითა და გავრცელებით მასები ცდილობდნენ, ძლევამოსილთათვის ძალაუფლების ნაწილი მაინც წაერთმიათ. ეს მათი ერთადერთი იარაღი იყო. ნიცშეს ამის საწინააღმდეგო ვერაფერი ექნებოდა. მას სჯეროდა, რომ მთელი სიცოცხლე ძალაუფლების წყურვილის მანიფესტაციაა და არც ერთ პატარა მორალისტს არ შეუძლია, ეს უარყოს. მთავარი, რაც ნიცშეს „ცხვრის ფარის მორალში“ არ მოსწონს, ისაა, რომ მაღალი კლასის მორალისგან განსხვავებით, ის თავისთავად კი არ ამოიზარდა საკუთარი ცხოვრების წესის აღიარებისგან, არამედ სხვების ჩვეულებებთან დაპირისპირებით შეიქმნა. დაბალი ფენის წევრებმა ზიზღით შეისწავლეს ძლევამო-

14, აბა, რა ავაფეთქო შემდეგი? ნიცმე დიდებული უღვაშების ზემოდან თამამად გასცქერის სამყაროს. ის ყოველთვის ისე გამოიყურება, გეგონება, ან ერთ პატრუქს წაუკიდებს ცეცხლს ან მეორესო.

სილი, თავისუფალი, ამაყი, თავდაჯერებული, გავლენიანი ადამიანები, რომლებიც ქვემდგომებს მართავდნენ და გადაწყვიტეს, მათი მახასიათებლები ცუდ თვისებებად გამოეცხადებინათ. საპირისპირო ნიშნები კი - პასიურობა, მორჩილება, თავმდაბლობა და გულუხვობა - დასაფასებელ ღირებულებებად აქციეს. ფარის მორალი სასიცოცხლო ძალებს ეწინააღმდეგება - ასეთია ნიცმეს დასკვნა.

ვინც ეს წინააღმდეგობრივი მორალი გაითავისა, ცუდ მდგომარეობაში აღმოჩნდა. დაბალი ფენები ძალაუფლების წყურვილს მაინც გრძნობდნენ, თუმცა, მმართველი კლასისგან განსხვავებით, მის განხორციელებას ვერ ახერხებდნენ. მათმა ინსტიქტებმა

ალტერნატიული ძალაუფლების ძიების სურვილი აღძრა, ამის გამო კი თავიანთი ბატონებისთვის დამახასიათებელ ინსტინქტებს დაუპირისპირდნენ მაშინ, როდესაც რეალურად საკუთარ თავს აღუდგნენ წინ. ასე რომ, წუწუნსა და ჩაგვრას ფსიქოლოგიური ავადმყოფობაც დაემატა, რამაც ქვედა კლასი საბრალო მდგომარეობაში ჩააგდო.

ნიცშეს მიხედვით, სწორედ ამ დროს ჩნდება დახმარების ხელი (თუმცა, არც მთლად ასეა) - ყველა ეპოქისა და კულტურისთვის დამახასიათებელი ფიგურა, რომელიც ფილოსოფოსის ცხოველ ინტერესს იპყრობს: ასკეტი ბერი, რომელიც სიღარიბეს, თავმდაბლობას, სიწმინდესა და „ხორცის ტანჯვას“ საკუთარ თავზე მაღლა აყენებს. ეს ფიგურა, რომელიც სხეულისგან გაქცევის სურვილს ეხმიანება, სხვა სამყაროში ცხოვრობს და არსებულ რეალობაზე ხაზგასმით ამბობს უარს. ცხვრის ფარასავით, ისიც ავადაა, თუმცა რიგით ცხვრებზე ბევრად ძლიერია - სწორედ ამ ძალის გამო ახერხებს, ცხოვრების ეს რთული სტილი აირჩიოს და შეინარჩუნოს.

ასკეტ ბერს შინაგანი სიმტკიცე საშუალებას აძლევს, მართოს და დამოძღვროს შედარებით სუსტი სულები. ეს ძალაუფლება, ერთი მხრივ, მისტერიისა და ეზოთერული ცოდნისგან წარმოიქმნება, მეორე მხრივ კი, იმ კრძალვისგან, რომელიც მის განცალკევებულ არსებობას სდევს თან. გარდა ამისა, პატივისცემას კიდევ ერთი მიზეზი აქვს: მოძღვარი საკუთარ მოწაფეებს ტანჯვას უმსუბუქებს. არ იფიქროთ, რომ ბერი მათ ტკივილისგან ათავისუფლებს - საკუთარი მიმდევრების მსგავსად, ისიც ავადაა, რადგან თავადაც ეწინააღმდეგება საკუთარ სურვილებს, ოღონდ ამას უფრო გაცხადებულად, მეტი თავგანწირვითა და გააზრებული მიზნებით აკეთებს.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ეს ადამიანები იმის გამო იტანჯებიან, რომ საკუთარი თავი სასიცოცხლო ინსტინქტების წინააღმდეგ განაწყვეს. როცა ტანჯვაზე ვსაუბრობთ, უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ადამიანებს შეუძლიათ, უამრავი დრო დაუთმოთ იმის დადგენას, რამ გამოიწვია მათი ეს მდგომარეობა, პასუხის ცოდ-

ნას კი შვების მოგვრა შეუძლია. არანაკლები შვება მოაქვს იმის
გაგებასაც, რომ მათი ტკივილის მიღმა კონკრეტული დამნაშავე
დგას - ეს ერთგვარი ანესთეზიაა, რომელიც ტკივილს ზემოდან
გადმონთხეული ბრაზით აყუჩებს.

მოძღვარმა ეს ინსტინქტურად იცის და ამიტომაც საკუთარ
სამწყსოს ტანჯვის აზრსაც უმხელს და მთავარი დამნაშავეს სახელ-
საც. ტანჯვას უამრავი გამართლება შეიძლება მოუძებნო: დაწყებუ-
ლი სამოთხეში მოხვედრის აუცილებლობით და დასრულებული
სამართლიანობის აღდგენითა და დედამიწაზე ღვთის მეუფების
დამყარებით. თუ განსაცდელი კიდევ უფრო გვაკეთილშობილებს,
მაშინ ტანჯვა სულაც არ ყოფილა ამაო, მაგრამ ვისი ბრალია ეს
მდგომარეობა? პასუხი: რა თქმა უნდა, ჩვენივე. ამ პასუხით მასების
მდულარე ზიზღი სცილდება მმართველებს, რომლებთან კონფლიქ-
ტიც „ცხვრებს“ კიდევ უფრო მეტ სირთულესა და ნაწილობრივ
განდგურებას მოუტანდა და ისევ „ცხვრებს უბრუნდება“. საკუ-
თარი თავისკენ მზერის მიპყრობას, მღვდლის ზედამხედველობის
ქვეშ, რა თქმა უნდა, ძალისა და მოტივაციის მოცემა შეუძლია
მეტი თვითღისციპლინისა და თვითგაუმჯობესებისათვის. ხალხიც
მზადაა, ეს მოძღვრება ადვილად მიიღოს, რადგან ინსტინქტებზე
უარის თქმით ისინი ერთხელ უკვე განეწყვნენ საკუთარი თავის
წინააღმდეგ. მათ იციან, რაც უნდა ამოძიკვონ: ნებისმიერი ნიშანი
თუ საქციელი, რომელიც ძლიერებს ახასიათებთ და გზა „უწყინა-
რის“ იარლიყით განაგრძონ.

ასეთია ნიცშეს ანალიზი. გვჯერა თუ არა მისი, უნდა ვაღიაროთ,
რომ ამ თეორიის ავტორს გამბედაობა არ აკლია. ეს გენეალოგიის
მხოლოდ ერთი ნაწილია, თუმცა აზრები სხვა ნაწყვეტებშიც ასევე
შეულამაზებლადაა გადმოცემული. ნიცშეს ნათქვამი მწარედ იკ-
ბინება და კარგი იქნება, თუ მას ყველა საკუთარ თავზე გამოცდის.
ტექსტი სავსეა არაჩვეულებრივი დეტალებით, მაგალითისთვის
გადაიკითხეთ რეალურ ფილოსოფოსთან შეხვედრა, მესამე ესეს
მე-7 ან პირველი ესეს მე-7-9 პარაგრაფები. თვლით, რომ ნიცშე

ანტისემიტური ტონით წერს? თავიდან წაიკითხეთ და მიხედვით
რომ ის სწორედ ანტისემიტის უპირისპირდება. ნიცშე ამბობს
რომ ებრაელების მორალური ისტორიის გარეშე ქრისტიანობის
აღზევებისთვის ფსიქოლოგიური კლიმატი არ შეიქმნებოდა - იგი
ირონიულ ყუმბარას სტეფანცნის ქრისტიან ანტისემიტებს, რო-
მელთა ანტისემიტის საფუძველიც ისაა, რომ „ებრაელებმა
ქრისტე ჯვარს აცვეს“. ამით კი, კიდევ ერთხელ ანადგურებს პო-
პულარულ აზრს და საკითხს თავდაყირა აყენებს: ქრისტიანებმა
ებრაელები არ უნდა განსაჯონ, რადგან სწორედ მათი დამსახურე-
ბითაა ქრისტიანობა ასეთი წარმატებული. აი, ამას ჰქვია ნამდვილი
ფილოსოფიური ოსტატობა!

